

پیشگفتار

آموزش و پرورش پیش‌دبستانی در رشد و تحول کودکان اهمیت زیادی دارد و هنگامی که کودک با کم‌توانی در مراحل تحول مواجه باشد، اهمیت بیشتری می‌یابد. اثر حاضر «ارزیابی، برنامه‌ریزی و بازپروری کودکان از تولد تا ۵ سالگی» نام دارد و در سال ۱۹۹۲ در دانشگاه ایالت یوتا در زمینه مهارت‌های شناختی، زبان، حرکتی، خودیاری و اجتماعی برای آموزش کودکان پیش‌دبستانی و والدین آنها تهیه شده است. نوآوری این اثر استفاده از تحول بهنجار و ارزیابی کودک با توجه به تحول بهنجار و آموزش گام به گام هریک از مهارت‌هاست. برنامه‌ریزی آموزشی و بازپروری کودک براساس نتایج ارزیابی صورت می‌گیرد و نتایج آموزش در جدول‌هایی که برای هریک از گامها در نظر گرفته شده است ثبت می‌شود و مقیاس به دست آمده زمینه را برای آموزش مهارت جدید فراهم می‌سازد. برای آموزش هر مهارت وسایل و روش آموزش پیشنهاد شده است. از این اثر تمامی افرادی که با کودکان پیش‌دبستانی سروکار دارند، اعم از والدین، مربیان مراکز پیش‌دبستانی، روانشناسان بالینی و مراکز مشاوره و بازپروری می‌توانند استفاده کنند.

شایان ذکر است که کتاب مذکور در ۴ جلد تنظیم شده بود، ولی مطالب آن در یک جلد و در پنج فصل با عنوانهای مهارت‌های شناختی، مهارت‌های زبان، مهارت‌های حرکتی، مهارت‌های خودیاری و مهارت‌های اجتماعی ترجمه شد. مقدمه‌ها و روشهای استفاده از مهارتها که به صورت جداگانه در هر جلد آمده بود با هم ادغام و در ابتدای کتاب آورده شد و روشهای خاص آموزش هریک از مهارتها در ابتدای فصل مربوط به آن مهارت منظور گردید. بخشی از مهارت‌های زبان که با زبان فارسی مطابقت نداشت حذف شد. همچنین به جای ترجمه شعرها، سرودهای کودکان و داستان انگلیسی که در انتهای قسمت مهارت‌های اجتماعی وجود داشت، تعدادی کتاب شعر، سرود و داستان از فهرست کتابهای گروه سنی الف (به زبان فارسی) انتخاب و در آخر کتاب معرفی گردید. همچنین از هدفهای رفتاری مهارت‌های خودیاری، دو هدف که بار فرهنگی داشت حذف شد.

در پایان وظیفه خود می‌دانم از استاد دانشمند سرکار خانم دکتر پریخ دادستان سپاسگزاری نمایم چرا که بدون کمکهای علمی ایشان ترجمه این اثر میسر نبود. همچنین از سرکار خانم منصوره راعی، که در ترجمه این اثر از راهنماییهای ایشان بهره‌مند شده‌ام، و خانمها افسانه خورشیدیان و شهربانو میرزایی سپاسگزارم.

فریده ترابی میلانی

مقدمه

برنامه «ارزیابی، برنامه‌ریزی و بازپروری کودکان از تولد تا ۵ سالگی» بر ارزیابی تحول و آموزش گام به گام کودکان خردسال مبتنی است. آموزش والدین و معلمان در موفقیت این برنامه سهم مهمی دارد. این برنامه بدین منظور طراحی شده است که در خانه و مراکز نگهداری کودکان و در برنامه‌های آموزش پیش‌دبستانی و

همچنین در آموزش کودکانی که ناتواناییهایی^۱ دارند و در برنامه‌های همراه‌سازی^۲ جایگزین می‌شوند از آن استفاده شود.

برنامه «ارزیابی، برنامه‌ریزی و بازپروری کودکان از تولد تا ۵ سالگی» که آموزش کودکان ناتوان (کودکانی که از نظر تحولی با تأخیر مواجه‌اند) و آموزش والدین را مد نظر قرار داده بر سه فرض مبتنی است:

۱. در مناطق روستایی و دوردست برای رفتار با کودکان ناتوان (از تولد تا ۳ سالگی) منبع مناسبی در دسترس والدین قرار گیرد.

۲. «برنامه آموزش انفرادی»^۳ برای کودکان ناتوانی که در سن ۳ یا ۴ سالگی در مراکز پیش‌دبستانی جایگزین می‌شوند، فراهم آید.

۳. چنانکه برنامه پیش‌دبستانی جامع و دقیق باشد، می‌توان برای اجرای آن والدین و مربیان را آموزش داد. براساس این فرضیه‌ها برنامه «ارزیابی، برنامه‌ریزی و بازپروری کودکان» در پنج زمینه تهیه شده است: (۱) تحول شناختی، (۲) تحول زبان، (۳) تحول مهارت‌های اجتماعی، (۴) تحول حرکتی و (۵) تحول خودیاری.

۱. معرفی و توصیف پنج برنامه «ارزیابی، برنامه‌ریزی و بازپروری کودکان از تولد تا ۵ سالگی»

محتوای این برنامه ابزاری است که معلمان و والدین را در انفرادی کردن آموزش به منظور پیشرفت کودک یاری می‌کند. به عبارت دیگر، محتوای برنامه با توجه به میزان ناتوانی کودک و زمینه فرهنگی و فلسفه آموزشی معلمان و والدین آماده می‌شود که به صورت تحولی تنظیم شده و از مهارت‌هایی که کودکان به‌طور طبیعی آنها را از تولد تا ۵ سالگی فرامی‌گیرند، استفاده گردیده است. هر مهارت پس از تحلیل به چند گام تقسیم شده است تا مراحل تدریس آسان گردد. مهارت‌های تحولی از طریق مطالعه منابع علمی انتخاب شده که متخصصان آنها را بررسی کرده‌اند و به ترتیبی که کودکان آنها را فرامی‌گیرند، به صورت هدف‌های رفتاری تنظیم شده است. در نهایت، به منظور ارزیابی کنش‌وری کودک، برای هر مهارت جدول‌های ارزیابی طراحی گردیده است.

برنامه تحول شناختی که با مهارت‌های اکتشافی نخستین، آغاز می‌شود و با آموزش مفاهیم اصلی «حل مسأله»^۴ و «مهارت‌های حرکتی ادراکی»^۵ ادامه می‌یابد. ترتیب تحولی هدفها از آسان به دشوار بوده و کودک را برای ورود موفقیت‌آمیز به دبستان آماده می‌کند.

برنامه تحول زبان، مهارت‌هایی را که برای ارتباط‌های مناسب لازمند آموزش می‌دهد. «مهارت‌های زبان دریافتی»^۶ شامل گوش کردن، تمیز دادن اشیاء و تعقیب‌دستورهاست. «مهارت‌های زبان بیانی»^۷ با تشکیل صداها شروع می‌شود، با تحول جمله‌های ساده دستوری وسعت یافته و با پیشرفت مهارت‌های ارتباطی و زبان ادامه می‌یابد.

برنامه تحول مهارت‌های اجتماعی که بر «مهارت‌های عاطفی-اجتماعی»^۸ اساسی کودکان بهنجار و

¹. children with disabilities

^۲. main streaming programs برنامه همراه‌سازی عبارت است از آموزش کودکان با نیازهای ویژه در کنار کودکان بهنجار.

³. individualized curricula

⁴. 1. problem-solving

⁵. ۲. perceptual motor skills

⁶. 3. receptive language skills

⁷. 4. expressive language skills

⁸. 1. social-emotional skills

کودکانی که از نظر تحولی تأخیر دارند، تأکید می‌کند. این برنامه با آموزش به کودک جهت ارائه پاسخ به فرد دیگر شروع می‌شود و با آموزش تحمل ناکامی و مهار خود ادامه می‌یابد.

برنامه تحول مهارت‌های حرکتی که آموزش مهارت‌های حرکتی ظریف^۱ و درشت^۲ را از تولد تا ۵ سالگی برای کودکانی که در تحول مهارت‌های حرکتی با تأخیر مواجهند، مدنظر قرار می‌دهد. این برنامه که الگوی تحولی حرکتی بهنجار را در نظر دارد با بلند کردن سر شروع می‌شود و با دویدن، لی‌لی کردن و ترسیم مربع و دایره توسعه می‌یابد. کودکانی که نارسایی شدید حرکتی دارند باید قبل از شروع برنامه آموزش، فیزیوتراپ یا کاردرمانگر^۳ آنها را ارزیابی کند تا نیازهای انفرادی هر کودک مشخص شود.

برنامه تحول مهارت‌های خودیاری، مهارت‌هایی را که کودکان از تولد تا ۵ سالگی در زمینه غذا خوردن، لباس پوشیدن، بهداشت فردی و استفاده از توالت نیاز دارند، مشخص می‌کند که این مهارت‌ها به صورت تحولی تنظیم شده‌اند.

از برنامه «ارزیابی، برنامه‌ریزی و بازپروری کودکان از تولد تا ۵ سالگی» به عنوان ابزار مداخله زود هنگام به مدت پانزده سال استفاده شده است و مجموعه حاضر، حاصل اظهار نظرهای متخصصان و مربیان در زمینه آموزش کودکان در سنین خردسالی است و می‌توان از آن در محیط‌های گوناگون استفاده کرد. این برنامه، پاسخهای کودک را در هر تمرین، جمع‌آوری و مجموع داده‌ها را مورد ارزشیابی قرار می‌دهد. سخن آخر اینکه باید «برنامه را برای هر کودکی قابل استفاده بکنیم».

۲. روش ارزیابی در برنامه «ارزیابی، برنامه‌ریزی و بازپروری کودکان از تولد تا ۵ سالگی»

همان‌طور که اشاره شد، روش ارزیابی کودکان بر برنامه و تحول کودک مبتنی است. متخصصان عقیده دارند که در ارزیابی اطفال و کودکان پیش‌دبستانی، رویکردهای زیادی مورد نیاز است و باید نیازهای یادگیری تحولی هر کودک مطرح باشد. ارزیابی کودکان خردسال با آزمونهای روانشناختی سنتی، شرایطی غیرطبیعی ایجاد می‌کند و برای برآورد هدفهای یادگیری کودک مفید نیست. مطالعات اخیر، نشان می‌دهد که برای بررسی نیازهای یادگیری و جایگزینی آموزشی کودکان، دست‌کم سه منبع اطلاعاتی لازم است تا بتوان برنامه مداخله برای هر کودک را طراحی کرد که به‌طور معمول، آن را به شکل مثلث نشان می‌دهند.

هدف از ارزیابی کودکان خردسال، کسب اطلاعاتی است که به والدین و معلمان در طراحی و توسعه برنامه‌های مداخله مؤثر و مناسب یاری رساند. با جمع‌آوری اطلاعات از منابع مختلف، اطمینان حاصل می‌شود که نیازهای ویژه یادگیری کودک در برنامه مداخله لحاظ شده است.

۳. ثبت نتایج ارزیابی و نمره‌گذاری

در هر فصل برگه ارزیابی مهارت‌ها نشان داده شده است. تاریخ ارزیابی را بالای برگه یادداشت کنید. برای پاسخهای صحیح علامت مثبت (+)، برای پاسخهای ناصحیح یا عدم ارائه پاسخ علامت منفی (-)، برای مهارت‌هایی که والدین یا مربی گزارش می‌کنند علامت «گ و م»^۴ و برای مهارت‌هایی که بتازگی ظهور کرده

^۱2. fine

^۲gross .۳

^۳4. physical or occupational therapist

^۴ . گزارش والدین و مربی.

است^۱ علامت «» را در نظر بگیرید. مهارتهای «ظاهر شده» مهارتهایی است که کودک انجام دادن آنها را شروع کرده، اما به صورت الگوی رفتاری منظم کنش‌وری او درنیامده است. ارزیابی را از جایی که سن کودک قرار دارد، آغاز کنید. برای مثال، اگر کودک ۱۵ ماهه است، آزمون را از قسمت ۱۳-۱۸ ماهگی شروع نمایید. چنانکه کودک در سطح پایین‌تری از تحول قرار دارد، ارزیابی را از جایی شروع کنید که حدس می‌زنید، موفقیت حاصل خواهد شد و سعی کنید کودک دست‌کم هفت مورد را که در سطح سنی او قرار دارد، پاسخ صحیح بدهد. بعضی از آزمونگرها پاسخهای «» را جزء پاسخهای صحیح و برخی دیگر جزء پاسخهای ناصحیح محسوب می‌کنند. بعضی از موارد آزمون ایجاب می‌کند که کودک آن مهارت را با سمت راست و چپ بدن انجام دهد پس به کودک فرصت دهید تا مهارت را با هر دو طرف تکرار کند.

۴. طراحی آموزش انفرادی^۲ و ارائه خدمات انفرادی به خانواده^۳

طراحی ارائه خدمات انفرادی به والدین کودکان خردسال از تولد تا ۳ سالگی که ناتواناییهایی نیز دارند، موجب می‌شود تا نیازهای کودک و خانواده برطرف شود. طراحی آموزش انفرادی برای کودکان از ۳ تا ۲۱ سالگی در نظر گرفته می‌شود.

در برنامه‌ریزی آموزش انفرادی سه یا چهار مورد اول را که کودک در ارزیابی به آنها پاسخ صحیح نمی‌دهد، به عنوان هدف برنامه در نظر بگیرید. به عبارت دیگر، ارزیابی به گسترش اهداف کمک می‌کند و مواردی که به آنها پاسخ داده نشده است، برنامه آموزش انفرادی را تشکیل می‌دهد و مهارتهایی که به صورت تصادفی «» مشاهده شده‌اند، به عنوان اهداف رفتاری در برنامه روزمره کودک جای می‌گیرند. پس از ارزیابی، اهداف برنامه آموزشی مشخص می‌شود و برای استفاده والدین یا نصب در کلاس کودک آماده می‌گردد.

۵. اهداف رفتاری برنامه «ارزیابی، برنامه‌ریزی و بازپروری کودکان از تولد تا ۵ سالگی»

هریک از موارد ارزیابی با هدفهای رفتاری برنامه‌ارتباط دارد. برای مثال، اگر کودکی در ارزیابی «مهارتهای حرکتی» نتواند در مورد هدف شماره ۲۰ (کودک با آرنجهای صاف خود را بر روی شکم نگه می‌دارد) پاسخ صحیحی ارائه دهد، در هدف رفتاری مربوط به آن، راهبردهایی برای آموزش فراهم شده است که صفحه مربوط به آموزش آن مهارت می‌تواند در اختیار والدین یا مربی قرار گیرد و داده‌ها در جدولها ثبت شود. شکل ۱ نمونه‌ای از جدول آموزش مهارتهای حرکتی را در ارتباط با هدف شماره ۲۰ نشان می‌دهد:

هدف شماره ۲۰ کودک با آرنجهای صاف خود را بر روی شکم نگه می‌دارد.

مواد آموزشی: چند عدد اسباب‌بازی که توجه کودک را جلب کند.

گام اول: کودک با دریافت کمک برای صاف نگه‌داشتن آرنجها خود را به مدت ۱۵ ثانیه بر روی شکم نگه می‌دارد.

روش: کودک را بر روی شکم، روی زمین، طوری بگذارید که دستهای او به‌طور مستقیم زیر گردن قرار گیرد.

¹1. emerging skills

²1. individualized education plan (IEP)

³2. individualized family service plan (IFSP)

کنار کودک روی زانو‌ها بنشینید و آرنجهایش را صاف نگه دارید و به‌طور کلامی او را تشویق کنید که به اسباب‌بازیهای مقابل خود نگاه کند.

مقیاس: از ۵ تلاش ۴ مورد صحیح باشد.

در جدول بالا «گام» نشان‌دهنده آن است که در این مرحله چه مهارتی آموزش داده می‌شود. «روش»، چگونگی آموزش مهارت را معین می‌کند و برای تشویق کودک جهت ترغیب به یادگیری پیشنهادهایی ارائه می‌شود. «مقیاس» نشان‌دهنده تعداد پاسخهای مثبت کودک برای شروع گام بعدی است. در مثال مذکور از ۵ تلاش، ۴ تلاش با پاسخ صحیح به عنوان ملاک تعیین شده است. این مقیاس می‌تواند با توجه به انتظاراتی که از کودک داریم، مناسب‌سازی شود. روش آموزش به شیوه‌ای نوشته شده است که اغلب کودکان می‌توانند مهارت را بیاموزند. اما با توجه به نیاز و ناتوانی کودک می‌توان روش آموزش را تطبیق داد. چنانکه تغییراتی در هر گام به‌وجود آید آنها را یادداشت کنید تا دیگران نیز از چگونگی آموزش مؤثر گام مورد نظر، آگاه شوند.

۶. جدول امتیازها

همان‌طور که شکل ۱ نشان می‌دهد در هر جدولی تاریخ آموزش، تعداد تلاشها، نسبت پاسخهای صحیح به تعداد تلاشها و خانه‌هایی برای ثبت پاسخهای کودک تعیین شده است.

پس از ثبت تاریخ جلسه آموزش، با استفاده از روش آموزشی که در هر گام توضیح داده شده است، آموزش را شروع کنید. پاسخهای کودک را در خانه‌های جدول با علامت مثبت یا منفی مشخص کنید. در شکل ۱ کودک، روز اول از ۶ تلاش ۳ پاسخ صحیح، روز دوم از ۷ تلاش ۲ پاسخ صحیح، روز سوم از ۵ تلاش ۲ پاسخ صحیح و روز چهارم از ۱۰ تلاش ۷ پاسخ صحیح دریافت کرده است که مطابق مقیاس جدول از ۵ تلاش، ۴ مورد صحیح است و می‌توان آموزش گام بعدی را آغاز کرد. ۴ صحیح از ۵ تلاش، مطابق ۸۰ درصد است که در بعضی از گامهای آموزش، مقیاس ۱۰۸ پیشنهاد شده است. بنابراین، ممکن است در آن گام تلاش بیشتری مورد نیاز باشد یا اینکه آن مهارت باید با سمت راست و چپ بدن کودک انجام گیرد.

۷. از محتوای برنامه چگونه استفاده کنیم؟

برنامه «ارزیابی، برنامه‌ریزی و بازپروری کودکان از تولد تا ۵ سالگی» ابزاری است که والدین و معلمان را در آموزش انفرادی و ارزیابی پیشرفت کودک کمک می‌کند.

تطبیق محتوای برنامه با نیازهای کودکان آن را قابل استفاده می‌سازد پس در استفاده از محتوای برنامه به اصول ذیل توجه کنید:

۱. کودکان یادگیرنده‌های متفاوتی هستند. هر کودک با استفاده از حس شنوایی، بینایی، بویایی، چشایی و لامسه اطلاعات را دریافت می‌کند. والدین و معلمان باید محیط یادگیری را به گونه‌ای آماده سازند که علاقه‌مندی و انگیزه یادگیری در محیط روزمره کودک ایجاد شود.

۲. فعالیتها به صورت متعادل طراحی شوند. مهارتهایی را که به چالش نیاز دارند با فعالیتهایی که کودک در جلسات قبل به آنها علاقه نشان داده و به اتمام رسانده است، همراه سازید. این امر به کودک کمک می‌کند تا با انجام دادن تمرین موفقیت‌آمیز احساس توانمندی کند.

۳. در تنظیم برنامه روزانه برای آموزش و برای وقت آزاد زمان تعیین کنید. فراهم آوردن فرصتهایی که

کودک بدون کنترل بزرگترها تنها یا با سایر کودکان باشد، قابلیت یادگیری و کنش‌وری مستقل او را افزایش می‌دهد.

۴. در محیط کودک باید یکنواختی و تنوع با هم آمیخته شود. احساس امنیت در رضایت و شادمانی کودک برای یادگیری اهمیت دارد. جریان منظم به کودک کمک می‌کند که بداند چه وقت باید یاد بگیرد و در زندگی چه انتظاری از چه کسانی داشته باشد. احساس مثبت، همواره، امنیت خاطر و اعتماد به وجود می‌آورد. با حاصل شدن اعتماد، کودک از خلاقیت خود در مشاهده و تعامل، که محیط او را به این چالش واداشته است، استفاده می‌کند.

۵. توجه مثبت موجب پیشرفت کودک می‌شود. لبخند زدن به کودک تقویت کننده مثبت مهمی است. هنگامی که در جلسه‌های آموزشی کودک پاسخ صحیح می‌دهد به او نشان دهید که چقدر از رفتار او خوشحال هستید. برای تلاشها و همکاری کودک تشویق و جایزه در نظر بگیرید.

۸. محتوای برنامه و محیط یادگیری

هدفهای رفتاری برنامه، به صورت گامهای کوچک آموزشی نوشته شده‌اند. گامها را براساس نیازهای ویژه هر کودک می‌توان انتخاب کرد. در آموزش گامها راهنماییهای ساده کلامی پیشنهاد شده‌اند و در صورت نیاز از راهنمایی فیزیکی نیز می‌توان استفاده کرد. بتدریج که کودک در انجام دادن فعالیت توانایی کسب کرد، کمک و راهنمایی را حذف کنید.

در انتخاب جلسه‌های آموزش دقت کنید که مناسب‌ترین زمان هنگامی است که کودک سرحال و خوشحال است. طول جلسه‌های آموزش با توجه به علاقه‌مندی کودک تعیین می‌شود. پس از آشنایی با هدفهای برنامه و تدارک مواد آموزشی مورد نیاز آموزش را شروع کنید و از «در انتظار گذاشتن» کودک بپرهیزید تا از ایجاد بی‌علاقگی در کودک اجتناب شود. محیط جالب و خلاق به کودک فرصت می‌دهد که مهارت تازه‌آموخته خود را گسترش دهد و در فعالیتهای هدفدار به کار گیرد. هیچ برنامه‌ای بدون خلاقیت و علاقه‌مندی معلم که به صورت مثبت به کودکان پاسخ می‌دهد، مؤثر نخواهد بود. کلید موفقیت در استفاده از برنامه «ارزیابی، برنامه‌ریزی و بازپروری کودکان از تولد تا ۵ سالگی» فراهم کردن «محیطی طبیعی» است که با توجه به نیازهای کودک طراحی شده است. آموزش و کنترل زمان تدریس و جمع‌آوری داده‌ها هنگامی که تعداد بیش از یک نفر باشد مشکل خواهد بود، هرچند که استفاده از فعالیتهای روزمره زمان را به حداقل می‌رساند. جدول ذیل فعالیتهای کلاس درس را که به صورت واحد کار «وسایل نقلیه» تنظیم شده است، نشان می‌دهد. اولین ستون سمت چپ هدفهای رفتاری مربوط به محتوای برنامه را که در این واحد کار از آن استفاده شده است نمایش می‌دهد.

طراحی برگه انفرادی به معلمان و والدین اجازه می‌دهد تا به هنگام آموزش یا جمع‌آوری داده‌ها فعالیتهای روزمره‌ای را که ممکن است برای هر کودک لازم باشد، طراحی کنند. هدفهایی را که در خلال فعالیتهای روزمره هر کودک می‌توانند تدریس شوند از هدفهای رفتاری «برنامه از تولد تا ۵ سالگی» انتخاب کرده و در بالای جدول بنویسید. اسامی کودکان در سمت راست جدول قرار می‌گیرد. با طرح‌ریزی فعالیتهای انفرادی، این اطمینان حاصل می‌شود که در طرح درس خود به نیازهای انفرادی هریک از کودکان طی روز توجه شده است.

۹. ابداع هدفهای رفتاری جدید

گاهی کودکان به مهارتهایی نیاز دارند که ممکن است در این مجموعه پیش‌بینی نشده باشد یا لازم می‌دانید که باید گام‌های دیگری برای هدف رفتاری خاصی، نوشته شود. در این صورت سعی کنید مهارت جدید را به گام‌هایی که حدس می‌زنید کودک در انجام دادن آن موفق می‌شود تقسیم کنید. به‌خاطر داشته باشید که این برنامه را برای کودکان خود قابل استفاده کنید.